

A nagy földrajzi felfedezések

A nagy földrajzi felfedezések a kora újkor meghatározó eseménye a reformáció mellett. A 15. század második felében kezdődtek el azok az utazások, amelyek révén az addig ismert világ kitágult, új területeket, sőt földrészeket ismertek meg az európai utazók.

1. A felfedezések háttere

A felfedezések alapvetően **a levantei kereskedelemmel függenek össze**. A levantei kereskedelem a középkor egyik nagy kereskedelmi útvonala volt a Földközi-tengeren, amelynek főszereplői az észak-itáliai városállamok (Velence, Genova) és Konstantinápoly voltak. A levantei kereskedelem elsősorban luxuscikkek kereskedelmét bonyolította, melyek a korszakban drágának számító, keleti árukat jelentették (pl. indiai fűszerek, kínai selyem, porcelán, illatszerek stb.).

- a 15. század első felében a levantei kereskedelmi útvonalat azonban egyre inkább **veszélyessé tette az Oszmán Birodalom terjeszkedése**. 1453-ban II. Mohamed szultán elfoglalta Konstantinápolyt, a város inentől kezdve **Isztambul** néven a Török Birodalom központja lett. Ezzel együtt **török ellenőrzés alá került a Földközi-tenger keleti medencéje**, amely drágábbá és kockázatosabbá tette a levantei kereskedelmet. A levantei kereskedelemben érdekelt észak-itáliai városok ezért **megpróbálták más útvonalat keresni a keleti területek felé**. Ez volt a felfedezések egyik mozgatórugója.
- a felfedezések másik fő oka az **aranyéhség jelensége** volt, amely szintén a levantei kereskedelemmel állt összefüggésben. A levantei árucikkekért jellemzően nem csereáruval fizettek az európai kereskedők, hanem pénzzel, emiatt **az európai aranybányákban kitermelt nemesfém jelentős része a levantei kereskedelem révén kiáramlott Európából**. Mindeközben **az európai pénzforgalom is nőtt** (vagyis a kereskedelemben a pénzhasználat került előtérbe, az uralkodói jövedelmeket is pénzben szedték be inkább), vagyis a nemesfémek felhasználása nőtt. A 15. században azonban **a nemesfémhányak kezdtek kimerülni**, és **nemesfémhiány lépett fel** (ezt nevezzük az aranyéhségnek). Ennek megoldására **új nemesfémforrásokat, aranylelőhelyeket kellett találni** – ez volt az útra induló felfedezők másik célja.

2. A felfedezéseket megalapozó tényezők

a.) Tudományos fejlődés:

A 14-15. században a reneszánsz révén számos régi, ókori tudományos nézet is újjászületett, így pl. **Ptolemaiosz ókori csillagász** nézete, aki **a Föld gömb alakúságát** vallotta már az ókorban (a középkori világkép szerint a Földet laposnak vélték, amelyet óceán övez).

Ha a Föld gömb alakú, egy pontjáról elindulva ugyanoda lehet visszatérni: ez lesz pl. Kolumbusz útjának alapelve később, aki folyamatosan Nyugat felé hajózva akart eljutni Indiába.

Új térképek is születnek az ókori nézet jegyében, pl. Toscanelli firenzei csillagász világtérképe, amely a Földet már gömb alakúnak feltételezte (természetesen az amerikai kontinens nem szerepelt még rajta, hiszen létezéséről sem tudtak).

b.) Technikai fejlődés:

A 15. században **új hajótípus** jelenik meg, a **karavella**: két- vagy három árbócos, kisebb méretű, könnyen irányítható, gyors hajó, amely **alkalmas volt hosszabb utak megtételére**

Emellett **a tájékozódást segítő új eszközök** is megjelentek, mint pl. iránytű, asztrolábium, gnomon (napóra).

3. A felfedezések első hulláma – a portugálok (Bartolomeo Diaz és Vasco da Gama)

A 15. sz.-i felfedezések első kezdeményezői a portugálok voltak: **földrajzi helyzetük** is adta a lehetőséget (Portugália az Atlanti-óceán mellett fekszik), és **a század első felében fellendült a hajózás** is Portugáliában. Egy portugál herceg, **Tengerész Henrik** tengerészeti akadémiát és hajógyárat alapított. Innen indultak útra az első felfedezők: ezen utak **finanszírozásához hozzájárultak az észak-itália városok is**, hiszen nekik volt érdekük a kelet felé vezető új utak felfedezése.

A portugál felfedezések jellemzője a partmenti hajózás volt: Afrika nyugati partjai mentén D felé hajóztak, egyre távolabb, abból a célból, hogy a kontinens megkerülésével jussanak el Indiába.

1487-88-ban Bartolomeo Diaz éri el elsőként Afrika legdélibb pontját, amelyet ezután neveznek el a **Jóreménység fokának**. Távolabb nem jut a legénysége lázadása miatt.

1497-98-ban Vasco da Gama éri el elsőként aztán Indiát Afrika megkerülésével.

4. A felfedezések második hulláma – a spanyolok (Kolumbusz Kristóf és Fernando Magellán)

A spanyol királyság hosszú küzdelemben született: a 8. századtól az Ibéria-fsz. egy része arab uralom alatt állt, több évszázadon át folyt a **reconquista** (visszahódítás, a keresztény királyságok harca az arabok kiűzéséért – az Ibériai-félszigeten móroknak nevezték az arabokat).

1479-ben a két legerősebb királyság, **Kasztília és Aragónia** egy házasság révén egyesült, ezután a reconquista felgyorsult. **1492-ben** az utolsó mór erőd, Granada is keresztény uralom alá került, ezzel születik meg a Spanyol Királyság.

Ugyanebben az évben indul el a királyi pár támogatásával egy genovai tengerész, **Kolumbusz Kristóf** felfedező útjára. Célja az volt, hogy **nyugat felé hajózva elérje Indiát** (mert a Föld szerinte gömb alakú). Kolumbusz **1492. októberében** éri el a mai Bahama-szigetek egyikét, melyet a szerencsés megérkezés miatt **San Salvadornak** nevezett el („A Megváltó”). Ezt az eseményt tekintjük **Amerika** felfedezésének.

Kolumbusz haláláig hitte, hogy Indiába jutott el, a terület őslakóit ezért nevezte el indiánoknak. Első útjáról új növényekkel, fűszerekkel és ami fontosabb volt: némi arannyal tért haza. További útjai során gyakorlatilag feltérképezte Közép-Amerika szigetait (Kuba, Panama pl.), és hamarosan kiderült, hogy egy teljesen új földrészt fedezett fel. Az új földrészt az első tudósításokat **Amerigo Vespucci** írta, egy firenzei bankház megbízottja: végül az ő nevéből (Amerigo) eredt az új földrész elnevezése (Amerika).

A spanyol felfedezők közé tartozik **Fernando Magellán** is: **1519-ben** indult útjára, célja a **Föld körülhajózása volt**. Útja során **ő fedezte fel az Atlanti-óceán és a Csendes-óceán közötti átjárót** (Dél-Amerika és a Tűzföld között – a róla elnevezett **Magellán-szoros**).

Ő maga nem élte túl az utat, **1521-ben a Fülöp-szigeteken bennszülöttek ölték meg**. Útja azonban végképp igazolta: a Föld gömb alakú.

A felfedezések következményei, hatása

a.) A gyarmatosítás:

A folyamat maga **az új területek birtokbavétele** - országonként eltérő módon zajlik.

A portugálok jellemzően **kereskedelmi telepeket** hoztak létre (Indiában pl. Goa, Kínában Macao)

Itt fejlett, **az ókor óta létező kultúrákkal találkoznak – komolyan fel sem merül a leigázásuk.**

A spanyol gyarmatosítás más. Közép- és D-Amerika területét érinti, ahol nagy múltú, de fejletlen indián civilizációkat találnak (pl. a maja, inka, azték kultúra). Ezek némelyike pl. a vasfegyvereket sem ismeri, így fegyveres leigázásuk nem jelent gondot. A civilizációk leigázása **konkvisztádorok (spanyol zsoldosvezérek)** nevéhez fűződik, akik kis csapataikkal **egész kultúrákat tesznek tönkre. Céljuk egyedül az aranyszerzés.**

A spanyolok **bányákat nyitottak, ültetvényeket létesítettek** (dohány, cukor, gyapot, indigó, kukorica). **Az őslakosságot rabszolgaként dolgoztatták**, megkezdődött **keresztény hitre térítésük** is. Számuk azonban hamar lecsökkent (kegyetlen bánásmód, számukra addig ismeretlen európai betegségek tizedelték őket).

A gyarmatosítás révén **új növények kerültek Európába (paradicsom, paprika, kakaóbab, dohány, kukorica)**. A legfontosabb talán a **burgonya** volt, amely Európában is megtermett, háborúk idején is (földalatti termése miatt): a 16. századtól szinte népelelmezési cikk lett.

b.) az árforradalom: a jelenség lényege **a mezőgazdasági termékek árának robbanásszerű növekedése Nyugat-Európában**, amely **két tényező hatására** alakult ki

- egyrészt az új területekről **nagy mennyiségű arany áramlott Európába**: ez orvosolta az „aranyéhséget”, ugyanakkor a **nagy mennyiség miatt a nemesfém értéke csökkent, tehát inflációhoz (a pénz értékvesztéséhez) vezetett**
- ugyanakkor **Nyugat-Európa népessége is nőtt a korszakban, megnőtt a kereslet a mezőgazdasági termékek iránt**

A két tényező (infláció és növekvő mezőgazdasági kereslet) együttes eredménye lett az, hogy a mezőgazdasági termékek ára látványosan nő (minimum három- négyszeres emelkedés)

Ezt a jelenséget nevezik **árforradalomnak**, amely **jelentős hatással volt az európai kereskedelem további fejlődésére.**

c.) az árforradalom hatása az európai kereskedelemre – a kontinentális munkamegosztás:

Mivel Nyugat-Európa mezőgazdasága nem tudta ellátni a növekvő népességet, **külső „forrást” kell találni, importálni mezőgazdasági termékeket**

A partner ebben **Kelet-Közép-Európa országai** voltak, melyek kevésbé népes államok, **van mezőgazdasági feleslegük, viszont az ipar fejletlenebb**

Ennek köszönhetően alakul ki az **ún. kontinentális munkamegosztás**, melynek lényege az, hogy **Kelet-Közép-Eu. mezőg.-i termékeket exportál Ny-ra, Nyugat-Eu. pedig iparcikkeket exportál K-re.**

A kontinentális munkamegosztás hosszú távú hatása lett a gazdasági fejlődés eltérése Európa K-i és Ny-i része között. Kelet-Közép- Európa országai jellemzően agrár országok lettek, gazdaságukban a mezőgazdaság volt a meghatározó, míg Nyugat-Európa országaiban az ipari termelés erősödött.

d.) a kontinentális munkamegosztás hatása az iparra Ny-Európában – a manufaktúra:

A mezőgazdasági import Keletről serkentette az ipari termelést, hiszen ha növelni akarták a mezőgazdasági behozatalt, több iparcikket kellett előállítani az export növelése érdekében.

Az iparban a céhes keretek a mennyiségi termelésnek nem kedveztek (lassú volt a munkafolyamat, bár minőségi áru készült), ezért új szervezeti forma jelenik meg az iparban: a manufaktúra

A manufaktúra **jellemzője ugyanúgy a kézi megmunkálás**, mint a céheké, tehát még nem használnak gépeket (a szó is erre utal: manu facere = kézzel készíteni vmit). A céhekkel szemben azonban a manufaktúra már olyan ipari termeléssel foglalkozó üzem, ahol

- **a munkafolyamatokat részekre bontják (munkamegosztás**, ami a céhekben nem volt, ott egy terméket egy ember készített teljes egészében), ezáltal **gyorsabb a termékek előállítása**
- **a mennyiségi termelés a hangsúlyos**, minél több áru előállítására törekednek (szemben a cég minőségre törekvő termelésével); a manufaktúrában **a minőség kevésbé hangsúlyos**
- **a tulajdonos nem feltétlenül szakember, hanem olyan vállalkozó, aki megfelelő befektethető pénzzel (tőkével) rendelkezik** (szemben a céhekkel, ahol csak mester tarthatott fenn műhelyt)
- **a munkások szakképzettsége sem feltétel**, mivel **betanítható munkafolyamatok** vannak (a céhekben ezzel szemben csak szakképzett dolgozók dolgoztak)
- a manufaktúra **a piaci folyamatokhoz igazodik** (kereslet-kínálat), lényege a **szabad verseny**, tehát a céhekre jellemző **szabályozások, kötöttségek itt nem érvényesülnek** (pl. árak, bérek nincsenek meghatározva)

e.) társadalmi változások: a felfedezések társadalmi következménye Nyugat-Európában a **polgárosodás** folyamata. A hagyományos **középkori társadalmi rétegek (jobbágyság és földbirtokosok) átalakultak**, megélhetési módjuk és formájuk változáson ment át. Ez a folyamat **Anglia példáján** látszik a legjobban.

Anglia hagyományosan erős iparága a **textilipar** volt, amelynek **fő alapanyaga a gyapjú** volt. A **manufaktúrák megjelenésével** a nyersanyagigény (a gyapjú iránti igény) megnőtt a textiliparban, ezért **jövedelmezővé vált juhtenyésztés**. A birtokosok nagy része ezért a jövedelmező juhtenyésztésre tért át. **Birtokaik nagyobb részét legelővé alakították** ennek érdekében, ehhez viszont a jobbágyság által használt földterületet kellett csökkenteni. Angliában a 15. században már a jobbágyság többsége bérlője volt a földnek, a birtokosok azonban a legelőterület növelése érdekében **felmondták a bérleti szerződéseket, a jobbágyságot elkergették a földjeikről**. Az ily módon szerzett földterületet el is kerítették (ez volt az ún. **bekerítések időszaka**).

A juhtenyésztésre áttért birtokosok egy idő múlva **jelentős haszonra (profitra) tettek szert**, amelyet **befektetésekre fordítottak**. A befektetésekre fordított pénzt nevezzük **tőkének**. A tőkével rendelkező birtokosok saját manufaktúrákat hoztak létre, vagyis **vállalkozókká váltak**. Életformájuk,

mentalitásuk tehát elszakadt a hagyományos földbirtokos réteg jellemzőitől, és az iparból, kereskedelemből élő polgárság életformájához kezdett közeledni.

Másik oldalról **a földjüket vesztett jobbágyok is életforma váltásra kényszerültek**. Többségük munkaerejét a szakképzettséget nem igénylő manufaktúrák szívták fel, vagyis **bérmunkásokká váltak**. Általában a bérük nem volt magas, hiszen a tőkés vállalkozók úgy tehetek szert nagyobb haszonra, ha a termelési költségeket alacsonyan tartják, tehát pl. bérekre kevesebbet fordítanak.

Ezt a kibontakozó társadalmi berendezkedést nevezzük **kapitalista vagy tőkés társadalomnak**.